

Gråtende hender

OM DØVE I HITLERS TYSKLAND

Manus & regi: Bentein Baardson

TEATER MANU | STØTTET AV STIFTELSEN DAM | OPPGAVESETT VED STATPED

INNHOLDSFORTEGNELSE

Lærerveiledning	3
Kompetansemål	3
Samfunnsfag:.....	3
Historie.....	4
Tegnspråk.....	4
Persongalleri – makthierarki	5
Begrepskart (VEDLEGG 1).....	5
Oppgaver FØR forestillingen	5
Koble på forhåndskunnskapen.....	5
Mysterier (VEDLEGG 3)	5
En må ut – begrepsoppgave.....	6
Tabu/alias.....	6
Nøkkelspørsmål.....	7
Oppgaver UNDERVEIS i forestillingen	7
Tidslinje (VEDLEGG 2).....	7
Oppgaver ETTER forestillingen.....	7
Nøkkelspørsmål.....	7
Dybdelæring: Spørsmål til refleksjon og diskusjon	8
Portrett av Hans og Gjertrud.....	8
En multimodal tekst	8
Kildekritikk.....	9
Mysterier (VEDLEGG 3)	9
Simulering	10
Vedlegg 1: Begrepsavklaringer.....	13
Vedlegg 3: Mysterier	17
Kildeliste:.....	18
Bøker:	18
Nettressurser:	18
Bilder:.....	19
Bundesarchiv:.....	19
United States Holocaust Memorial Museum:.....	19
Øvrige bildekilder:	19
Medvirkende	20

OPPGAVESAMLING TIL «GRÅTENDE HENDER»

Teaterforestillingen Gråtende hender forteller historien om døve og funksjonshemmede ved nazismens fremvekst, og i Hitlers Tyskland. Fortellingen drives fram av de fiktive personene Hans og Gertrud. Vi følger deres oppvekst og liv gjennom 30- og 40-årene. Verken Hans og Gertrud har eksistert, og historiene deres er satt sammen av gjenfortellinger fra tidsvitner. Historiene som skildres er med andre ord en sammensetning av flere personers opplevelser og skjebner fra Tyskland under Andre verdenskrig.

Teater Manu har i samarbeid med Bentein Baardson laget teaterproduksjonen. Teater og filmoppsetningene er på norsk tegnspråk og stemmelagt med norsk tale. Filmversjonen av teateroppsetningen var i samarbeid med NRK og Nordic stories, med Stein Roger Bull. Oppgavesamlingen er utarbeidet av Statped. Spilletiden er en time og femti minutter. Anbefales for voksne og ungdom over 13 år.

LÆRERVEILEDNING

Dette oppgavesettet er utarbeidet som en lærerveiledning. Det skal være lett for den enkelte lærer å tilpasse oppgavesammensetning etter nivå, tid og behov. Alle oppgavene kan løses i gruppe eller i plenum, både gjennom praktisk arbeid og diskusjon, samt skriftlig. Mange av oppgavene egner seg også godt som individuelle praktiske eller skriftlige øvinger. Alt arbeid kan bidra inn i elevenes vurderingsgrunnlag. Noen oppgaver kan enkelt presenteres for elevene skriftlig fra dette dokumentet, eller med video på tegnspråk med mulighet for både undertekst og lyd. Andre oppgaver krever mer forberedelse i form av utklipp av materiell. Til hver av oppgavene følger en mer spesifikk lærerveiledning for utførelse, men merk at dette kun skal være som forslag å regne og ikke et krav. Lærer må selv initiere arbeidet slik det er best tilpasset sin elevgruppe. Veiledningen er i kursiv. Lenken til nettressursen finner du her:

Den fagkunnskapen, og de refleksjoner og diskusjoner som følger arbeid med tema som Andre verdenskrig og Holocaust vil aldri miste sin relevans. Herfra kan en alltid trekke høyst aktuelle problemstillinger som er helt i tråd med det grunnleggende formål med opplæringen slik det er nedfelt i opplæringsloven. Her følger likevel et utvalgt mer spesifikke kompetansemål hentet fra henholdsvis samfunnsfag, historie og tegnspråk som dekkes av dette oppgavesettet.

KOMPETANSEMÅL

Folkehelse og livsmestring, samt demokrati og medborgerskap er tverrfaglige temaer som naturlig faller inn i arbeid med Gråtende hender. Folkehelse og livsmestring i både samfunnsfaget og historiefaget innebærer å skape forståelse, respekt og toleranse for mangfold, og andre sine verdier og livsvalg. Elevene skal gjennom faget kunne identifisere områder hvor menneskeverdet har blitt utfordret. Elevene skal se at fortiden og hvordan den blir framstilt, er med på å forme hvordan mennesker og samfunn oppfatter seg selv og andre. Dette har betydning for utviklingen av en trygg identitet. Innsikt i hvordan mennesker har vært med på å skape historie, gir elevene forståelse av at også de kan være med på å forme sin samtid og framtid. Dette målet videreføres i temaet demokrati og medborgerskap som innebærer blant annet at elevene skal lære å tenke kritisk, og følgelig være med på å forebygge ekstreme holdninger og terrorisme. Gjennom historiefaget vil elevene se at demokratiet ikke har vært og ikke er en selvfølge. Slik skal elevene bli bevisste hvilke muligheter de har til å bli aktive medborgere.

SAMFUNNSFAG:

I samfunnsfagets fagrelevans og sentrale verdier står det blant annet at samfunnsfaget er et sentralt fag for at elevene skal bli deltakende, engasjerte og kritisk tenkende medborgere. Elevene skal bli bevisste hvordan vi alle er produkter av historie, men samtidig historieskapende. Faget skal bidra til identitetsutvikling. Gjennom samfunnsfaget skal elevene bygge opp holdninger og verdier som toleranse, likeverd og respekt, og utvikle et

aktivt medborgerskap hvor bevisstheten rundt demokrati, menneskerettigheter, likestilling og verdien av mangfold står sentralt.

KOMPETANSEMÅL ETTER 10.TRINN (GJELDENE FRA 1.8.2021)

- Gjere greie for årsaker til og konsekvensar av sentrale historiske og notidige konflikter og reflektere over om endringar av nokre føresetnader kunne ha hindra konfliktane
- Gjere greie for årsaker til og konsekvensar av terrorhandlingar og folkemord, som holocaust, og reflektere over korleis ekstreme haldningar og ekstreme handlingar kan førebyggjast

---

HISTORIE

I historiefagets relevans og sentrale verdier står det blant annet at faget skal bidra til at elevene forstår seg selv og samfunnet, og at strukturer, verdier og holdninger i samtiden har røtter i fortiden. Gjennom faget skal elevene utvikle innsikt i sentrale historiske hendelser og sammenhenger, og menneskers handlingsrom i fortiden. Faget skal videre bidra til at elevene blir aktive medborgere som kan orientere seg, ta stilling og se nåtidige utfordringer i en historisk sammenheng. Erkjennelse av at verden har vært annerledes, og at samtiden og framtiden kan bli en annen, er viktige forutsetninger for aktiv samfunnsdeltakelse. Gjennom faget skal elevene utvikle forståelse av demokratiske verdier og menneskerettighetene, og videre utvikle forståelse for verdier som likeverd, likestilling og etisk bevissthet gjennom historiebevissthet, historisk empati og perspektivmangfold.

KOMPETANSEMÅL ETTER VG3 (GJELDENE FRA 1.8.2022)

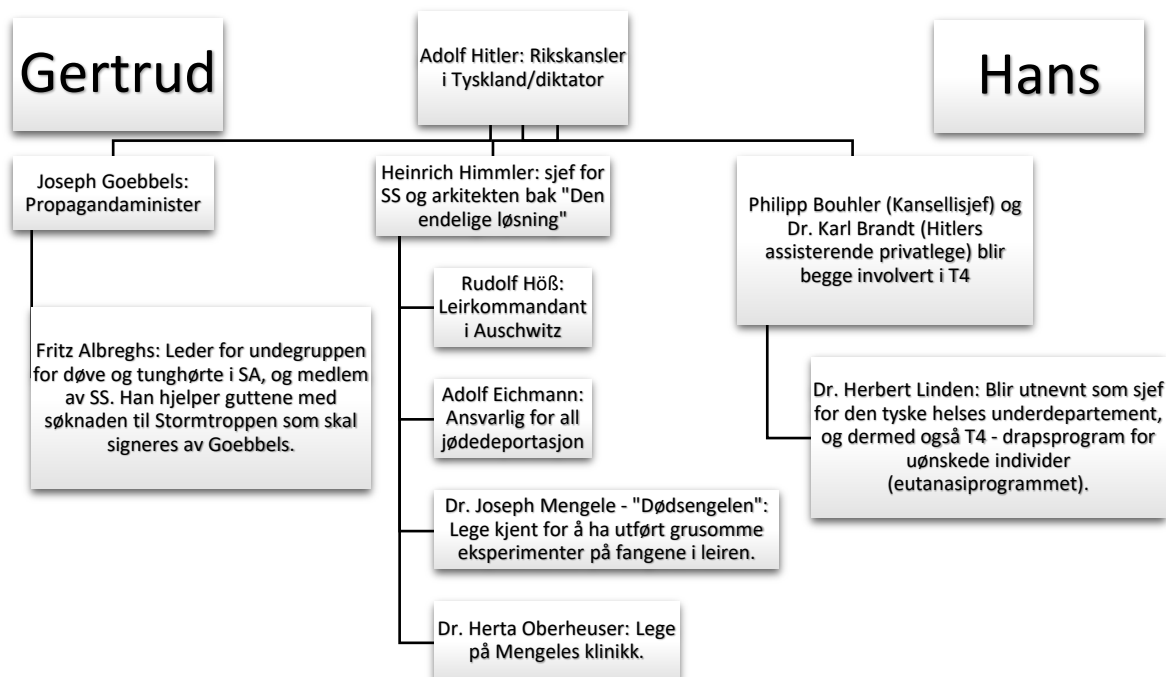
- Drøfte bakgrunnen for verdenskrigene og et utvalg andre sentrale kriger eller konflikter, og reflektere over om fredsslutninger har bidratt til å skape fred og forsoning
- Utforske menneskers handlingsrom og valgmuligheter i konfliktsituasjoner og vurdere konsekvenser av valgene de har tatt
- Reflektere over hvordan ideologier og tankesett på 1900-tallet og fram til i dag har bidratt til undertrykkelse, terror og folkemord som holocaust

---

TEGNSPRÅK

I tegnspråkfagets relevans og sentrale verdier står det at faget er sentralt for kulturforståelse, kommunikasjon og danning, og det skal bidra til at elevene utvikler en tegnspråklig identitet. Dette oppnår man blant annet gjennom å gjøre elevene kjent med tegnspråkets egenart, og døves historie og kultur. Avlesning av et variert utvalg tegnspråktekster skal gi elevene mulighet til å reflektere over sentrale verdier og moralske spørsmål og bidra til respekt for menneskeverdet.

PERSONGALLERI – MAKTHIERARKI

Dette er ulike personer som på ulike måter er involvert i Hans og Gertruds liv, i tillegg til Hitler. Alle personer utenom Hans og Gertrud er ekte historiske personer, men deres roller og utsagn i forestillingen kan variere noe med det som faktisk var tilfelle.

BEGREPSKART (VEDLEGG 1)

Stormtroppen, Nasjonalsosialisme/Nazisme, Eugenikk, Diskriminering, Arvesykt avkom, Sanatorium, Angivere, Samfunnshygiene, Rasemarginalisering, Eutanasi, Barmhjertighetsgjerning, biologisk degenerering, Hensiktsmessighet, Den endelige løsning, Antisemittisme, tvangssterilisering, inflasjon, propaganda, Det tredje riket, rasisme, organisk, arisk, humanisme, ekskluderingsprogram, T4, krematorium, Gestapo, SS (Schützstaffel)

OPPGAVER FØR FORESTILLINGEN

KOBLE PÅ FORHÅNSKUNNSKAPEN

Tankekart med stikkordet Holocaust

- Åpent bidrag fra elevene. Ingen føringer. Elevene kan komme med alt de forbinder med det begrepet. Stikkord noteres på tavla ved muntlig bidrag, eller man samarbeider i et felles dokument.
- Når de første tankene er på plass, introduseres ekstra ord: Inkludering, minoritet, døvekultur, identitet. De nye bidragene føres på tankekartet.

Begrepet Holocaust er det overordnede tema for arbeid med forestillingen, og med de tilhørende oppgavene. Det er derfor veldig viktig at elevene er klar over hva som ligger i begrepet. Hva er det vi snakker om når vi bruker begrepet Holocaust? Denne kunnskapen danner grunnlaget for å kunne jobbe reflektert med dette materialet.

MYSTERIER (VEDLEGG 3)

Nøkkelspørsmål: Hva skjedde med Hans og Gertrud?

Forestillingen er oppsummert gjennom små utdrag av hendelser. Elevene får alle kortene samlet i en konvolutt. Elevene sorterer kortene for å finne ut kronologien, og svare på nøkkelspørsmålet. Elevene skal altså lage et system i det som først fremstår som kaos. Noen hendelser er knyttet direkte til personene og familiene deres, mens andre handler om forholdene i Tyskland i denne perioden. Det er derfor opp til elevene selv hvordan de velger å sortere. Kortene kan deles inn i flere ulike kronologier etter personer eller tema, eller de kan sorteres kun etter en tidsakse. Oppgaven har ingen fasit. Målet er diskusjonen i selve arbeidsprosessen, og diskusjonen av nøkkelspørsmålet.

Plenumsøkt etter gruppearbeidet:

- Lærer og elever samarbeider om å rekonstruere hendelsesforløpet ved hjelp av nøkkelsetninger på tavla.
- Er det mulig å dele utviklingen inn i faser?
- Klarer vi å si noe om hva som skjer med hvert enkelt medlem i familiene til Hans og Gertrud?

Denne oppgaven kan gjøres som en førlesningsstrategi for å skape interesse og nysgjerrighet for historien, og personene vi skal møte i forestillingen. Å gjøre denne oppgaven i forkant kan være en forberedelse på det som kommer. Det gir knagger å henge inntrykkene på. Klarer man å sette sammen disse små bitene av informasjon? Samtidig er mysterier en oppgave som egner seg godt etter å ha sett filmen for å gå dypere i tematikken. Dybdelæringsoppgavene og utvidet arbeid med mysterier ligger lenger ned i oppgaveheftet.

EN MÅ UT – BEGREPSOPPGAVE

a)	Brunskjorter	Stormtroppen	Nasjonalsosialist	Konsentrasjonsleir
b)	Samfunnshygiene	Rasemarginalisering	Hensiktsmessighet	Tvangssterilisering
c)	Den endelige løsning	Holocaust	Krigsfanger	Antisemittisme
d)	Diskriminering	Angivere	Overmennesker	Rasisme
e)	Det tredje riket	Nazisme	Inflasjon	Propaganda
f)	Biologisk degenerering	Sanatorium	Eugenikk	Eutanasi
g)	Diktatur	Adolf Hitler	Det tredje riket	T4
h)	Piggtråd	Auschwitz	Rudolf Höß	Dødsleir

- 1) Arbeid i par og finn ordet som skiller seg ut i hvert sett (a-h, og fire ord i hver rad). Hva er felles for ordene som er igjen i settet?
- 2) Finn ord fra hele tabellen som gjør at ingen ord i et sett skiller seg ut. Det skal være fire ord i et sett. Lag tre slike sett.
- 3) Sorter alle ordene i grupper som har noe felles. Finn en passende tittel til hver av de ulike gruppene.

Bruk begrepskartet (vedlegg 1) for å jobbe med begrepene i forkant om nødvendig. Dette kan kopieres og klippes opp, slik at elevene kan øve sammen to og to eller i mindre grupper. Når det gjelder oppgavene med begrepene, og innlæringen av disse begrepene, er det viktig å huske at ikke alt har en fasit. Det er for eksempel elevene selv om lager kriteriene for hvordan begrepene settes sammen i oppgaven «En må ut». Hva som er fellesnevneren i de ulike settene kan derfor variere.

TABU/ALIAS

Åtte hovedbegreper (kort):

<u>Nazisme</u> Ideologi Adolf Hitler Nasjonalsosialisme Rasisme Sensur	<u>Diktatur</u> Styresett Makt Propaganda Enerådende Føreren	<u>Diskriminering</u> Utestenging Uthenging Forskjellsbehandling Undertrykking Fordommer	<u>Antisemittisme</u> Rasisme Rasehygiene Jødehat Forfølgelse Fiendtlighet
<u>Holocaust</u> Heinrich Himmler Auschwitz Den endelige løsning Dødsleir Utryddelse	<u>Tvangssterilisering</u> Arvesykt avkom Biologisk evolusjon Rasemarginalisering Samfunnshygiene Maktutøvelse	<u>Eugenikk</u> Tvangssterilisering Rasemarginalisering Identifikasjon Ekskluderingsprogram Eutanasi	<u>Den ariske rase</u> Tyskland Raseideologi Nordisk rase Overmennesker Ideologi

- 1) Del klassen i åtte grupper, eller lag grupper på tre til fire. Alle får et eller flere kort. Skriv en forklaring på ordet.
- 2) Forklar begrepet uten å bruke tabuordene. De andre gruppene i klassen, eller de andre på gruppen prøver å finne begrepet.

Denne oppgaven kan gjerne utvides med flere begrep. La for eksempel elevene lage egne kort med begreper og tabuord, og fordel dem tilfeldig rundt i klassen etterpå.

NØKKELSPØRSMÅL

- Hva tror dere ligger i utsagnet: «**Den som glemmer historien, må leve den om igjen**»?

La elevene sette opp stikkord, få dem opp på tavla eller i et felles dokument. Ingen lærerveiledning her. La stikkordene «henge i luften», og ta det heller opp på nytt etter visningen.

OPPGAVER UNDERVEIS I FORESTILLINGEN

TIDSLINJE (VEDLEGG 2)

Hvordan man bruker tidslinjen er opp til læreren:

- Du kan velge å ta bort det som er historisk fakta. Elevene kan jobbe med å sette opp en tidslinje selv i forkant og eventuelt fylle inn underveis.
- Du kan velge å ta bort en av personene eller begge, og la elevene jobbe med å fylle inn sentrale hendelser for hovedpersonene.
- Du kan velge å ta bort enkelte hendelser, men la boksene stå tomme på angitt plass. Slik må elevene følge ekstra godt med flere steder i stykket.
- En større og mer omfattende oppgave er å la elevene lage en tidslinje helt selv, og la den medfølgende tidslinje fungere som veiledning for lærer og/eller elevene.

OPPGAVER ETTER FORESTILLINGEN

NØKKELSPØRSMÅL

Se forestillingen, og ta opp nøkkelspørsmålet på nytt. Hva tror dere ligger i utsagnet: «**Den som glemmer historien, må leve den om igjen**». Se på stikkordene som allerede er satt på tavla, eller lagt i et felles dokument. Svar nå på refleksjonsspørsmålene: Kan vi forstå – vil vi forstå? Kan dette skje igjen? Aktuelle eksempler?

DYBDELÆRING: SPØRSMÅL TIL REFLEKSJON OG DISKUSJON

1. På hvilken måte er inkludering et sentralt begrep i denne forestillingen? Begrunn svaret ditt.
2. Hvem betegnes som minoriteter, og hvem er offer for tiltak for samfunns hygiene? Hvorfor?
3. Hvordan brukes religion for å fremme ideologiske verdier? Bruk eksempler fra forestillingen.
4. På hvilken måte var USA et foregangsland for rasemarginalisering?
<https://tidsskriftet.no/1998/02/redaksjonelt/sterilisering-en-revurdering>
5. Sammenlign perioden som strekker seg fra 1930 til og med 1945 med perioden fra og med 2000-tallet og frem til i dag. Kan vi finne noen likhetstrekk mellom disse periodene når det kommer til politikk og økonomi, og samfunnskultur? Hvilke likheter og hvilke forskjeller kan vi trekke frem hvis vi ser spesielt på menneskesyn?
6. Eksisterer det lignende rasisme, diskriminering og/eller ekskludering i verden og i Norge i dag? (Homofile i Tsjetsjenia, utryddelse av minoriteter, forfølgelse, folkemord: Rohingya i Myanmar, ekskludering i arbeidslivet i Norge, både innvandrere og døve)
7. Hva er det man oppnår med et homogent samfunn? Hvilke fordeler, og hvilke ulemper vil et slikt samfunn medføre?
8. Hva skjer med selvbildet og selvfølelsen hos Hans og Gertrud underveis? Kan vi forstå enkeltmennesket?
9. Hvilke internasjonale og nasjonale lovverk har vi for å ivareta minoriteter, og hvorfor må vi ha slike?

Arbeid med en eller flere av disse kan organiseres som klassesamtale, felles idémyldring på et samskrivningsdokument, eller som individuelle besvarelser med innlevering i fagene norsk, samfunnsfag, historie eller religion. Korte besvarelser bør tas opp i plenum på et eller annet vis.

PORTRETT AV HANS OG GJERTRUD

Lag en presentasjon av personene. Begge gjennomgår en klar rolleforskjvning og en endret forståelse for egen identitet og status/posisjon i samfunnet. Få frem utviklingen og kronologien gjennom tre steg.

- **Innledning:** Hvilke egenskaper har de, og hva er de opptatt av? Relevante spørsmål er for eksempel: Hans er veldig fornøyd med å være med i stormtroppen. Hvorfor var dette en posisjon å være stolt av? Hva gjorde dette med hans sosiale status? Beskriv Gertruds syn på verden. Hvorfor har hun dette synet? Hva er det som påvirker henne?
- **Vendepunkter:** Når skjer det endringer i deres syn på samfunnet og ideologien som preget det? Er det et vendepunkt eller er det flere? Når oppdager de at de ikke er helt enige lengre, eller ikke får delta mer?
- **Avslutningen:** Hva blir strategien for å overleve? Hva blir deres roller etter hvert? Hvilke personlige egenskaper er viktigst for dem nå – hva er de mest opptatt av?

Bruk gjerne tidslinjen som støtte.

EN MULTIMODAL TEKST

Trekk ut den scenen fra stykket som gjorde mest inntrykk på deg/dere, og presenter den for resten av klassen. Gjenskap scenen. Når du/dere presenterer for klassen er det deres egen tolkning som kommer til uttrykk. Presentasjonen skal være i form av en multimodal tekst, altså med elementer av video, lyd, bilde og/eller tekst. Så lenge minst to modale uttrykk er med er det full kreativ frihet i presentasjonen: Lag tegneserie med lyd, skriv dikt, film dramatisering og lag replikker, musikkvideo. Bruk de digitale hjelpemidlene som er tilgjengelig.

KILDEKRITIKK

Tidsvitner er opphavet til mye av informasjonen vi får presentert i dette stykket. Vurder stykket som en historisk kilde.

- Hvilke elementer styrker kildens troverdighet? Hva kan vi trekke frem som viktig for at vi kan vurdere kilden som troverdig?
- Hvilke elementer er det i så fall som trekker ned troverdigheten?

Hjelpespmåsmål til hovedspåsmålene:

- 1) Beskriv kilden: Hva er den, og hvordan er den brukt? Hva forteller kilden noe om?
- 2) Hvem står bak kilden? Hvem er representert? Hvem har «bestilt» informasjon?
- 3) Hva slags formål har kilden? Hvordan brukes denne kilden?

Er kilden troverdig? Begrunn svaret ditt. Bekreftes kilden av andre kilder? Hvilke kilder, og på hvilken måte?

MYSTERIER (VEDLEGG 3)

Nåkkelspmåsmål: Hva skjedde med Hans og Gertrud?

Forestillingen oppsummeres gjennom små utdrag av hendelser. Elevene sorterer kortene for å finne ut kronologien, og svare på nåkkelspmåålet. Noen hendelser er knyttet direkte til personene og familiene deres, mens andre handler om forholdene i Tyskland i denne perioden. Hendelsesforløpet som elevene nå har foran seg brukes som utgangspunkt for etterarbeid.

Plenumsøkt etter gruppearbeidet:

- Lærer og elever samarbeider om å rekonstruere hendelsesforløpet ved hjelp av nåkkelssetninger på tavla.
- Er det mulig å dele utviklingen inn i faser?
- Kan vi å si noe om hva som skjer med familiemedlemmene til Hans og Gertrud?

Spåsmåsmål til refleksjon og drøfting (Bruk kortene):

- Hvorfor skjedde holocaust?
- Hva skjedde i mellomkrigstidens Tyskland som dannet grunnlaget for Holocaust?
- Hvilke hendelser er utlåsende årsaker for Holocaust?
- Sett opp etter SPØKT-modell:
  - Sosiale faktorer
  - Politiske faktorer

- Økonomiske faktorer
- Kulturelle faktorer
- Teknologiske faktorer

Sett gjerne opp etter denne modellen både når det gjelder årsaker til, men også virkninger av Holocaust.

SIMULERING

Året er 1920. Versaillestraktaten pålegger Tyskland og dets folk å ta på seg ansvaret for første verdenskrig. Tyskland lider økonomisk. NSDAP stiftes. Det partipolitiske programmet tok sterk avstand fra demokrati, og så på kommunismen som roten til undergang. Videre var partiet sterkt preget av en sterk nasjonalisme og antisemittisme.

Gruppe 1: Året er 1920. Du har sammen med flere medsoldater fra fronten i første verdenskrig startet opp det politiske partiet NSDAP. Akkurat nå ligger det an til at din nære venn Adolf Hitler vil ta ledervervet. I tillegg til å være imot både demokratiet og kommunistene er hovedtanken i tysk nasjonalsosialisme at menneskets verdi er knyttet til «rasen». «Den ariske rase» er plassert øverst i hierarkiet. Jødene er underlegne, og farlige konspiratører. De er skadedyr som bør utryddes. Versaillestraktatens lenker over Tyskland må oppheves!

Diskuter i gruppen, og lag et notat:

1. Hva er dine problemer, og hvordan ser du for deg at de kan løses?
2. Hvilke tanker gjør du deg om fremtiden?

Gruppe 2: Året er 1920. Versaillestraktaten trådte i kraft i januar. Tyskland har gjennom traktaten blitt pålagt ansvaret for krigsutbruddet, og derfor underlagt flere restriksjoner. Ditt kjære hjemland skal betale store summer i krigsskadeerstatning. Den nye republikken prøver å håndtere den økonomiske utfordringen med seddeltrykking. I din jobb som kjøpmann er du bekymret for utviklingen.

Diskuter i gruppen, og lag et notat:

1. Hva er dine bekymringer på dette tidspunktet?
2. Er det noe i livet du ønsker å forbedre eller endre på?

Gruppe 3: Året er 1920. Til tross for Tysklands økonomiske utfordringer, smiler livet og kjærligheten blomstrer. Du jobber selv som lærerinne på barnetrinnet, og møtte din store kjærlighet Noam, på arbeidsplassen. Med støtte fra begge familiene ble dere gift i sommer, og klarte sammen å få til det flotteste bryllupet med en kombinasjon av dine egne kristne tradisjoner, og hans jødiske. Foreldrenes og familiens økonomi er imidlertid på utrygg grunn ettersom faren din har et offentlig verv, og nærmer seg pensjonsalder. Du er bekymret for den økende utbredelsen av fascistiske og antisemittiske grupper.

Diskuter i gruppen, og lag et notat:

1. Har du noen problemer på dette tidspunktet?
2. Hvorfor er du bekymret for utviklingen i Tyskland akkurat nå?
3. Hvilke endringer ønsker du deg?

Gruppe 4: Året er 1920. Du er lege, og eier din egen legepraksis med tre ansatte inklusive deg selv. Du har også et verv i styret for Det jødiske Trossamfunn i Berlin, og resten av familien din er aktive medlemmer der.

Legepraksisen består likevel av både en kristen og en jødisk ansatt, og pasientgruppen er mangfoldig både når det kommer til religiøs og politisk tilhørighet. De dårlige økonomiske tidene i Tyskland har ikke påvirket deg i stor grad enda. Dine pasienter trenger fortsatt behandling, og du har ordnet med kredittløsninger og noen vennetjenester for de som har blitt rammet hardest.

Diskuter i gruppen, og lag et notat:

1. Hvilke tanker gjør du deg om det som skjer i Tyskland på dette tidspunktet?
2. Hvilke problemer har du i det daglige, og hvordan kan disse løses?

Gruppe 5: Året er 1920. Berlin er byen med mange muligheter. Mange mennesker betyr større miljø for foreninger og idrettslag. Du er aktivt medlem i en idrettsforening for døve. Samtidig er det utdanning du skal satse på, og ikke en idrettskarriere. Du satser på mekanikerfaget, og kommer inn i et ganske stort døvemiljø gjennom en motorsykelklubb. Det nyopprettede partiet NSDAP vekker interesse. Du og flere fra motorsykelklubben sender søknad om medlemskap.

Diskuter i gruppen, og lag et notat:

1. Hvilke bekymringer har du nå?
2. Hvilke endringer ser du for deg, og hvilke forhåpninger har du til framtidens Tyskland?

Vendepunkter/situasjoner som personene må ta stilling til:

1. Året er 1929. Børskraket i New York medfører en halvering av verdiene i det amerikanske aksjemarkedet. I Tyskland blir konsekvensen at all kreditt fra utlandet stanser opp, og lån trukket tilbake. En rekke banker bryter sammen i løpet av de neste to årene. Det er inflasjon og 6 millioner tyskere blir arbeidsløse.
2. Året er 1933. NSDAP inngår regjeringssamarbeid med de tysknasjonale, og Adolf Hitler blir utnevnt til Rikskansler. Riksdagen blir oppløst og Tyskland er en autoritær ettpartistat. Nasjonalsosialistenes ideologi blir enerådende. Dette inkluderer et fokus på samfunnshygiene, og rene biologiske verdier.
3. Året er 1935. Nürnberglovene blir vedtatt. Loven var tredelt. Første del vedtok et vern av det tyske folks forplantningsmessige ære. Det betød at ekteskap eller sex mellom jøder og ikke-jøder nå ble forbudt. Riksborgerloven handlet om tysk statsborgerskap og tok sikte på å definere hvem som var og ikke var tyske. Tredje og siste var riksflaggloven som gjorde hakekorset til landets riksflagg.
4. Året er 1939. Tyskland angriper Polen, som nedkjempes på noen få uker. Storbritannia og Frankrike erklærer krig mot Tyskland. Flere steder i Tyskland snakkes det i smug om de nye lovene, og om mennesker som forsvinner sporløst.

Hjelpespørsmål til vendepunktene til hver av gruppene			
Situasjon 1	Situasjon 2	Situasjon 3	Situasjon 4
Gruppe 1 På hvilken måte er ytterligere økonomisk krise positivt for deg?	Gruppe 1 Hva er viktig for dem fremover nå?	Gruppe 1 Hva betyr denne lovendringen for deg?	Gruppe 1 Hva er målet nå?

Hva er negativt?	Hvordan skal du jobbe for å opprettholde partiets posisjon?	Hvordan jobber du for regimet nå?	Hvilke tanker gjør du deg om krigen?
<p>Gruppe 2</p> <p>Hvilke økonomiske følger får børskraket for deg?</p> <p>Hvordan mener du at denne utfordringen bør løses?</p>	<p>Gruppe 2</p> <p>Hvilke muligheter og problemer skaper denne situasjonen for deg?</p> <p>Hvordan stiller du deg til den nye politiske situasjonen?</p>	<p>Gruppe 2</p> <p>Hvordan stiller du deg til disse lovendringene? Er du for eller imot?</p> <p>Medfører dette endringer i dine framtidssikter?</p>	<p>Gruppe 2</p> <p>Er Tyskland i krig positivt for deg?</p> <p>Hvordan er dine framtidssikter?</p>
<p>Gruppe 3</p> <p>Blir livet lettere eller vanskeligere for deg og din familie nå?</p>	<p>Gruppe 3</p> <p>Hvordan virker den nye politiske situasjonen inn på familielivet ditt nå?</p> <p>Skaper dette noen nye problemer?</p>	<p>Gruppe 3</p> <p>Hva medfører disse lovendringene for deg?</p> <p>Hvordan skal dere løse denne situasjonen?</p>	<p>Gruppe 3</p> <p>Skaper krigen muligheter eller problemer for deg?</p> <p>Hva er dine største bekymringer nå?</p>
<p>Gruppe 4</p> <p>Vil den økonomiske krisen ha positive eller negative virkninger på legepraksisen din?</p> <p>Skaper dette noen nye bekymringer?</p>	<p>Gruppe 4</p> <p>Hvordan tar du stilling til denne situasjonen?</p> <p>Er det mulig å løse denne utfordringen, og snu den til noe positivt for legepraksisen eller familien din?</p>	<p>Gruppe 4</p> <p>Hvilke følger får lovendringen for deg?</p> <p>På hvilken måte er dette ødeleggende for deg?</p>	<p>Gruppe 4</p> <p>Hvordan er utsiktene for deg og din familie nå?</p> <p>Hva er viktigst for deg nå?</p>
<p>Gruppe 5</p> <p>Hvilke muligheter og problemer skaper denne situasjonen for deg?</p>	<p>Gruppe 5</p> <p>Er du for eller imot det nye regimet? Hvorfor?</p> <p>Blir livet lettere eller vanskeligere nå?</p>	<p>Gruppe 5</p> <p>Hvilke problemer skaper dette lovverket for deg?</p> <p>Finnes det en løsning?</p>	<p>Gruppe 5</p> <p>Medfører krigsutbruddet noen endring for deg og din situasjon?</p>

Et siste spørsmål til refleksjon:

- Året er 1946. Hvordan har det gått med deres person?

I simuleringer handler det om å arbeide med historiske prosesser som om de ikke var avsluttet. Elevene inntar en rolle, men uten de mest dramatiske effektene. Oppgaven handler om å la elevene prøve seg litt på kontrafaktisk tenkning. Gi dem muligheten til å ta valg innenfor rammen av begivenheter som om de var tilstede. Elevene deles inn i grupper slik at de alle er en del av den samme simuleringen. Dette opplegges skal gjennomføres i fellesskap. Gruppene får sitt eget rollekort, og må forberede en presentasjon for de andre. Hele klassen må få vite hvem som er tilstede, slik at muligheten for samhandling rollene imellom er en mulighet. Elevene får vite at ting kommer til å skje, men ikke hva. Situasjonskortene deles ut med korte men ikke faste tidsfrister. Det bør holdes en klassesamtale mellom hver situasjon for å samle alle reaksjonene på den samme hendelsen. Her kan det imidlertid gjøres en vurdering av elevgruppen, og vendepunktene. Kanskje skal man la noen hendelser skje uten mulighet for å høre hva de andre tenker. Dette er et opplegg som krever stor deltagelse fra elevene, og da kan mye av jobben falle på lærer, i alle fall innledningsvis. Lærer bør også tenke grundig gjennom ytterligere oppfølgingsspørsmål til gruppene eller plenum, hvis det skulle stoppe opp. Hver gruppe bør føre logg over sine egne handlinger og beslutninger, og notere seg hva som skjer videre. Målet er

deltakelse underveis, og diskusjon og vurdering i etterkant. Elevene har selv gjort seg noen erfaringer nå, og kanskje kan dette øke forståelsen for og ikke minst innsikten i historien.

VEDLEGG 1: BEGREPSAVKLARINGER

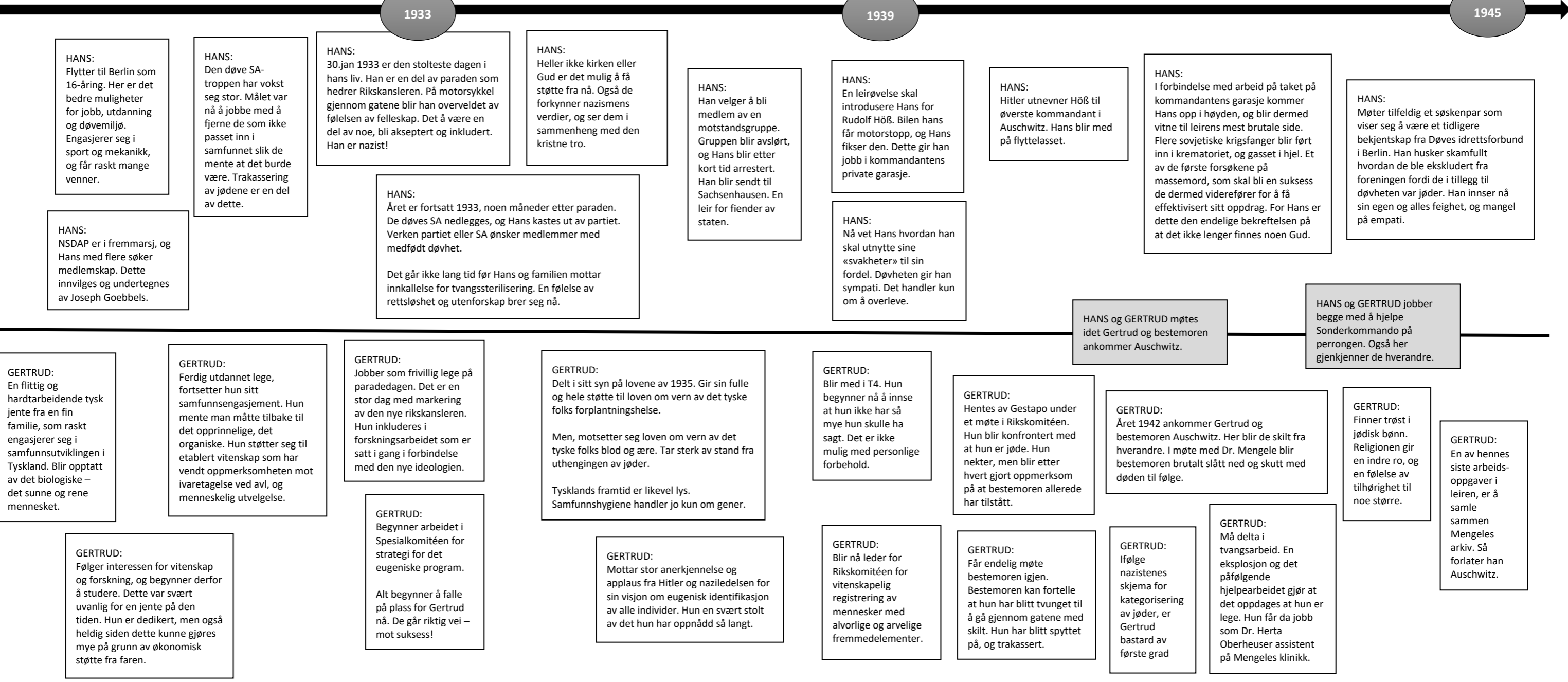
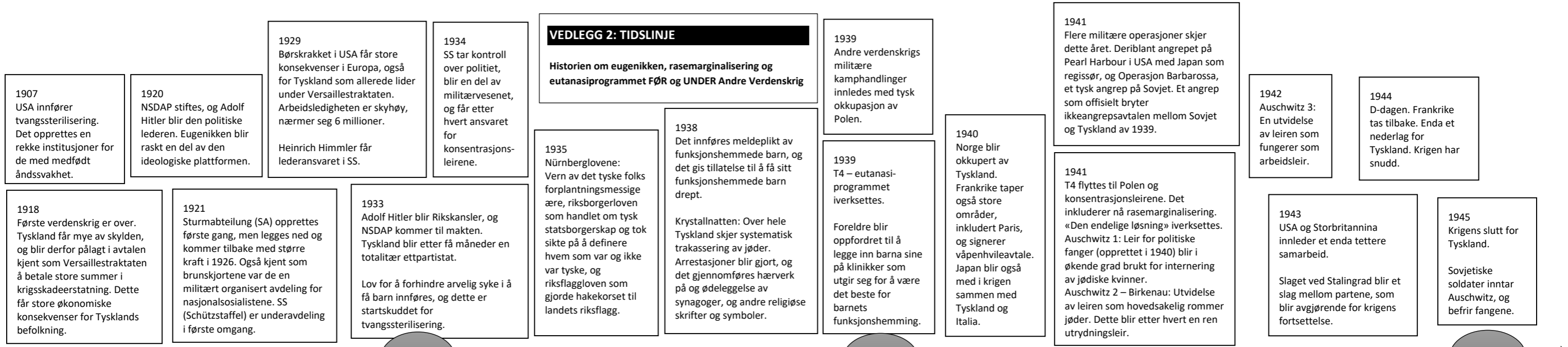
BEGREPSAVKLARINGER:

Hentet fra store norske leksikon, NDLA, Det norske akademis ordbok

Stormtroppen (SA) Militært organiserte avdelinger av nasjonalsosialister som fra 1921 ble brukt mot politiske motstandere. De gikk i brune skjorter og ble derfor også kalt brunskjorter.	Nazisme/ nasjonalsosialisme En politisk ideologi som oppstod i Tyskland etter første verdenskrig. En aggressiv og rasebasert ideologi, med ytterliggående antisemittisme og en mistillit til de demokratiske styreformene.	Eugenikk Også kjent som rasehygiene. En lære om å forbedre menneskers biologiske kvalitet. Dette skulle gjøres gjennom å regulere reproduksjonen i samfunnet. For eksempel at man sørget for at mennesker med antatt verdifulle arvelige egenskaper skulle få flere barn enn mennesker med antatt mindreverdige arvelige egenskaper.
T4 Det tyskerne selv kalte eutanasiprogrammet.	Arvesykt avkom Barn med medfødte og arvelige lidelser, sykdommer eller funksjonsnedsettelse.	Inflasjon Vekst i det generelle prisnivået, og samtidig et fall i verdien til kronen. For eksempel: Inflasjon gjør at du får færre varer og tjenester for 100 kroner.
Sanatorium Sanatorium er en eldre betegnelse på klinikker eller institusjoner for langtidsbehandling av lidelser og sykdommer.	Angiver En person som i krigstid utilbørlig gir opplysninger til fienden om en som har gjort noe straffbart, om hvor en ettersøkt kan finnes, eller personlige opplysninger om enkeltpersoner eller familier som er i fiendens interesse.	Samfunnshygiene Samfunnshygiene dreier seg om de tiltakene som offentlige myndigheter har ansvar for, og som skal føre til bedre helse for hele samfunnet.
Rasemarginalisering Marginalisering vil si å gjøre noe mindre viktig. Begrepet brukes også om det å nekte noen	Eutanasi Eutanasi er en form for «aktiv dødshjelp». Eutanasi betyr en	Det tredje riket Et begrep som ofte blir brukt om Tyskland i årene 1933–1945.

<p>muligheten til å påvirke og ha innflytelse. Gjerne på grunn av deres opphav eller rase.</p>	<p>leges tilsiktede drap på en pasient ved å injisere medikamenter.</p>	
<p>Biologisk degenerering</p> <p>Det å utvikle seg til det verre sammenlignet med tidligere generasjoner. Det vil si å miste verdifulle og gode egenskaper som tidligere har gått i arv.</p>	<p>Ekskluderingsprogram</p> <p>Systematisk arbeid for å ekskludere, eller utstøte enkelte samfunnslag eller grupper.</p>	<p>SS (Schützstaffel)</p> <p>En paramilitær fløy av partiet NSDAP, og ble opprettet for å være en væpnet tropp og fungere som livvakt for Adolf Hitler. Foruten å beskytte ledende partifolk, fikk SS i oppgave å overvåke andre partier og ansvar for partidisciplinen i NSDAP.</p>
<p>Den endelige løsning</p> <p>Tyskernes plan under andre verdenskrig hvor målet var å systematisk tilintetgjøre Europas jødiske befolkning.</p>	<p>Antisemittisme</p> <p>Betegnelse for fiendtlige holdninger og handlinger rettet mot jøder fordi de er jøder. Begrepet brukes om alt fra den generelle oppfatning av jøder til direkte trakassering, segregering og voldelig forfølgelse.</p>	<p>Tvangssterilisering</p> <p>Sterilisering med mindre grad av eller ingen samtykke. Her knyttet til sterilisering av personer som det tyske riket mente utgjorde en avlsfare.</p>
<p>Propaganda</p> <p>Bevisst manipulering av folks følelser og tanker ved hjelp av sterke virkemidler for å fremme bestemte oppfatninger og handlingsmønstre.</p>	<p>Gestapo</p> <p>Det nazistiske Tysklands hemmelige statspoliti, og sentrale instrument for å knuse regimets motstandere. Forkortelse for Geheime Staatspolizei.</p>	<p>Rasisme</p> <p>Oppfatninger, holdninger eller handlinger som deler mennesker inn i «raser» hvor noen hevdes å være mer verdifulle enn andre.</p>
<p>Hensiktsmessighet</p> <p>Det som tjener flest, altså som er mest nyttig, riktig og praktisk i det aktuelle tilfellet. Her brukes begrepet i forbindelse med tyskernes ideologi, og nærmere bestemt tvangssterilisering og eutanasiprogrammet. For samfunnet som helhet var det mest hensiktsmessig, altså fordelaktig og derfor nødvendig å gjennomføre de to programmene.</p>	<p>Diskriminering</p> <p>Diskriminering betyr å behandle noen mindre gunstig enn andre. Ordet brukes oftest for å betegne forskjellsbehandling av individer på grunnlag av deres kjønn, religion, tilhørighet til etniske grupper, nasjonaliteter eller nedsatt funksjonsevne.</p>	<p>Barmhjertighetsgjerning</p> <p>En barmhjertighetsgjerning er når noen utfører en handling som er bra for mottakerne, altså enten en eller flere personer. Her brukes begrepet i forbindelse med tyskernes ideologi. De så på det som en god gjerning å hindre enkelte grupper av mennesker å få barn, fordi det var å påføre barna en uheldig skjebne. Det å bli født med en arvelig sykdom, defekt eller feil religiøs tilknytning være et uverdigg liv, og derfor</p>

		ingen grunn til å leve, og også en uheldig belastning for samfunnet.
<p>Organisk</p> <p>Noe som er levende eller hører til dyre- eller planteriket. I økende grad brukes ordet også for å betegne noe som naturlig.</p>	<p>Arisk</p> <p>Her: Betegnelsen brukt av tyskerne under andre verdenskrig om den optimale rasen. Gjerne brukt som motsetning til jødisk.</p>	<p>Humanisme</p> <p>Et livssyn eller en filosofi som gjør mennesket, dets velferd og dets verdier, til det sentrale.</p>
<p>Krematorium</p> <p>Bygning der likbrenning foregår.</p>		

HVA SKJEDDE MED HANS OG GERTRUD?

Jødene går nå med en gul stjerne på jakken – symbolet på den jødiske religion. Det er påbudt at alle må bære en slik stjerne godt synlig. (1.sept. 1940)	NSDAP og Hitler kom til makten i 1933. Tyskland ble etter kort tid en totalitær ettpartistat.	Bestemoren til Gertrud blir arrestert på grunn av et forsøk på å kjøpe pass til både seg selv og sitt barnebarn. Hun må derfor ut i gatene, og bære skilt med ordene "Ich bin ein Rasseschänder". Hun blir spyttet på, hånet og slått. Gate opp og gate ned.	Den stolteste dagen i Hans sitt liv. Han er en del av paraden som hedrer Rikskansleren. (30.jan 1933)
Våren 1942 ankommer det første toget med jøder fra Berlin til Auschwitz i Polen. Når dørene åpnes faller likene ut sammen med de overlevende. Soldater med hunder holder streng orden på de ankomne.	I det kristne Romerriket gjorde den katolske kirke krav på ufeilbarlighet. Jødedommen ble minoritet. Kirken var redd for såkalt jødisk smitte. Det vil si at folk tok over tanker og ideer fra jødene slik at noen av deres kristne oppfatninger ble justert. Dette ble roten til videre forfølgelse av jøder.	Dr. Mengele har dokumentert arbeidet sitt godt. Gertrud får i oppdrag å samle dette sammen. Mengele forlater Auschwitz rundt midten av januar 1945. Dette er det siste hun ser av han.	En av hovedtankene i tysk nasjonalsosialisme var at menneskets verdi var knyttet til «rasen» man tilhørte og ville bringe videre. «Den ariske rase» var plassert øverst i hierarkiet. Jødene ble sett på som underlegne, som farlige konspiratører og som skadedyr som burde utryddes.
Gertrud hentes av Gestapo under et møte i Rikskomiteén. «Du er bastard!» er soldatenes direkte anklage.	Faren til Hans søker hjelp i døvekirken. På kirketrappen står nazisoldater og deler ut brev til de fremmøtte. I brevet står det: «Døve skal ikke lenger kunne føre sine gener videre. Det er de døves plikt å utføre dette offer for resten av samfunnet.»	Sovjetiske styrker befri Auschwitz 27.januar 1945. Ingen av soldatene var forberedt på det de fikk se her. De dokumenterer det som møtte dem.	Gertrud og bestemoren tviholder i hverandre på perrongen på Auschwitz. Vakter deler dem opp og kommanderer mennesker til høyre og til venstre. Bestemoren blir ført til venstre, sammen med de andre gamle og syke.
På 1500-tallet ble diskrimineringen av jøder for alvor satt i system. Det var, igjen, den katolske kirken som stod bak. Regler var f.eks. at jøder og kristne ikke hadde lov til å omgås hverandre privat, og at jøder ikke kunne handle med nytt, bare med brukte ting. Igjen var bakgrunnen frykt for jødisk smitte. Tilsvarende tanker gjorde seg gjeldende i en rekke protestantiske områder også.	Dr. Herta Oberheuser ved klinikken i Auschwitz får ved en tilfeldighet øynene opp for en kvinnelig jødisk lege. Hun skulle bli en nyttig assistent på klinikken, hvor hun selv gjorde en jobb for selveste Dr. Mengele.	De døves SA nedlegges, og Hans kastes ut av partiet. Verken partiet eller SA ønsker medlemmer med medfødt døvhet. Det går ikke lang tid før Hans og familien mottar innkallelse for tvangssterilisering. (Våren 1933)	Gertrud er ferdig utdannet lege. Hun støtter seg til etablert vitenskap som har vendt oppmerksomheten mot ivaretagelse ved avl, og menneskelig utvelgelse. Hun blir inkludert i forskningsarbeidet i sammenheng med det nye partiet, og begynner straks arbeidet i Spesialkomiteén for strategi for det eugeniske program.
Han nekter å godta overtrampene. Det er på tide å ta til motverge, og i den sammenheng blir det også nødvendig å gå i dekning. Likevel er savnet etter familien og de gjenværende søstrene altfor stort. Han må se dem.	Faren til Gertrud får moren sendt bort. Moren hadde motsatt seg uniformerte menn i hjemmet. Bestemoren godtok dem, men var synlig nervøs under slike åpne arrangement med fullt hus.	T4 – eutanasi-programmet iverksettes. Foreldre blir oppfordret til å legge inn barna sine på klinikker som utgir seg for å være det beste for deres barns funksjonshemming. (1939)	Leirkommandant Rudolph Höß får ansvaret i Auschwitz. Han flytter dit sammen med familien og resten av husholdningen. (Mai 1940)
Nürnberglovene vedtas. 1: handler om vern av det tyske folks blod og ære. Ekteskap eller sex mellom jøder og ikke-jøder er forbudt. 2: Riksborger-loven handler om hvem som var og ikke var tyske. Jøder ble ikke regnet som tyske. 3: riksflaggloven som gjorde hakekorset til landets riksflagg.	Hans og flere medfanger blir utstyrt med køller og må hjelpe soldatene med å holde orden, og fordele menneskemengden på perrongen i Auschwitz.	NSDAP er i fremmarsj, og Hans med flere søker medlemskap. Dette innvilges og undertegnes av Joseph Goebbels. Den døve SA-troppen vokser seg stor.	Gertrud blir, sammen med andre kvinner, erklært arbeidsdyktig. Hun blir barbert på hodet, desinfisert og avlusert, utstyrt med fangeklær og får tatovert et nummer på armen.
«Den endelige løsning» iverksettes. Auschwitz 1: Leir for politiske fanger (opprettet i 1940) blir i økende grad brukt for internering av jødiske kvinner. Auschwitz 2 – Birkenau: Utvidelse av leiren som hovedsakelig rommer jøder. Dette blir etter hvert en ren utrydningsleir. (1941)	En regntung dag i Auschwitz kunne man en morgen se 900 russiske krigsfanger føres mot de gamle krematoriet. Fangene kledde av seg, og ble marsjert inn. Dørene lukkes og det boltes for. Soldatene kler på seg gassmasker. En av dem klatrer opp på taket, heller innholdet fra en boks ned i pipa og legger for en våt håndduk.	Som døv og politisk fange, havner Hans i Sachsenhausen. En dag testes soldatutstyr. Leirkommandant Höß setter bilen fast i gjørme ute på oppstillingsplassen. Den får motorstopp, og Hans trår til og fikser bilen. Kommandanten blir så takknemlig at fangen ansettes som bilmekaniker hos han.	Det går ikke lang tid før hun blir leder for Rikskomiteén for vitenskapelig registrering av mennesker med alvorlige og arvelige fremmedelementer, og får en rolle i det såkalte T4. Hun har innrømmet for sin bestemor at hun ikke er enig med alt de foretar seg her, men også klar over at personlige forbehold ikke respekteres.
Fra Höß-villaens andre etasje hadde man utsikt over store deler av leirområde med fangebrakkene, piggråden, vaktårnene og det gamle krematoriet. Denne utsikten hadde Hans også en regntung dag når han skulle reparere takvinduet i villaen.	Det jobbes i luksurvillaens garasje. Ikke bare var Hans døv, han følte ikke lenger et behov for å lukte, se eller føle noe heller. Det handlet om å overleve. Når samfunnet hadde stengt han ute, kunne han like gjerne stenge seg enda mer inne.	Alle kvinnene i Hans sin familie møtte til sterilisering. Det viser seg at den eldste søsteren er gravid. Det blir tatt hånd om. Hun blør i hjel etter den omfattende operasjonen.	En ung Gertrud og hennes bestemor morer seg med sitt eget hemmelige språk. Bestemoren lager sanger på dette språket som hun lærer Gertrud. Mor til Gertrud er tydelig imot disse morsomhetene.

KILDELISTE:

BØKER:

Biesold, Horst. *Crying hands: Eugenics and deaf people in nazi germany*. Washington: Galludet University Press, 1999.

Groth, Bente. *Jødedommen*. Oslo: Pax Forlag 2000.

Ryan, Donna F. & John S. Schuchman. *Deaf people in Hitler's Europe*. Washington: Galludet University Press, 2002.

NETTRESSURSER:

Aas, Per Anders. «Hva er humanisme?». NDLA 2019: [Religion og etikk - Hva er humanisme? - NDLA](#). Hentet 28.05.21.

Banik, Vibeke Kieding. «Holocaust». Store norske leksikon 2020: [Holocaust – Store norske leksikon \(snl.no\)](#). Hentet 28.05.21.

Det norske akademis ordbok. [Hjemmesiden - Det Norske Akademis ordbok \(naob.no\)](#)

Dypvik, Astrid Sverresdotter. «Nürnberglovene». Store norske leksikon 2019: [Nürnberglovene – Store norske leksikon \(snl.no\)](#). Hentet 28.05.21.

Dypvik, Astrid Sverresdotter. «SS». Store norske leksikon 2021: [SS – Store norske leksikon \(snl.no\)](#). Hentet 28.05.21.

Elden, John Christian. «Angiver». Store norske leksikon 2017: [angiver – Store norske leksikon \(snl.no\)](#). Hentet 28.05.21.

Gjerde, Åsmund Borgen. «Mellomkrigstiden». Store norske leksikon 2020: [mellomkrigstiden – Store norske leksikon \(snl.no\)](#). Hentet 28.05.21.

Hatlehol, Gunnar D. «SA». Store norske leksikon 2020: [SA – Store norske leksikon \(snl.no\)](#). Hentet 28.05.21.

Hatlehol, Gunnar D. «Det tredje riket». Store norske leksikon 2021: [Det tredje riket – Store norske leksikon \(snl.no\)](#). Hentet 28.05.21.

Hatlehol, Gunnar D. «Gestapo». Store norske leksikon 2021: [Gestapo – Store norske leksikon \(snl.no\)](#) Hentet 28.05.21.

Hatlehol, Gunnar D. «Andre verdenskrig». Store norske leksikon 2021: [andre verdenskrig – Store norske leksikon \(snl.no\)](#). Hentet 28.05.21.

HL-senteret. «Eugenikk». Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter 2020: [Eugenikk - HL-senteret \(hlsenteret.no\)](#). Hentet 28.05.21.

Ikdahl, Ingunn. «Diskriminering». Store norske leksikon 2018: [diskriminering – Store norske leksikon \(snl.no\)](#). Hentet 28.05.21.

Julsrud, Ottar & Jan Oldervoll. «Tysklands historie». Store norske leksikon 2020: [Tysklands historie – Store norske leksikon \(snl.no\)](#). Hentet 28.05.21.

Kyllingstad, Jon Røyne. «Eugenikk». Store medisinske leksikon 2019: [eugenikk – Store medisinske leksikon \(snl.no\)](#). Hentet 28.05.21.

Norbø, Børge. «Marginalisering». Store norske leksikon 2018: [marginalisering – Store norske leksikon \(snl.no\)](#). Hentet 28.05.21.

Simonsen, Kjetil Braut & Dag Einar Thorsen. «Nazisme». Store norske leksikon 2020: [nazisme – Store norske leksikon \(snl.no\)](#). Hentet 28.05.21.

Skirbekk, Sigurd. «Propaganda». Store norske leksikon 2020: [propaganda – Store norske leksikon \(snl.no\)](#). Hentet 28.05.21.

Skorgen, Torgeir, Ingunn Ikdahl & Mikkel Berg-Nordlie. «Rasisme» Store norske leksikon 2021: [rasisme – Store norske leksikon \(snl.no\)](#). Hentet 28.05.21.

Stoltz, Gerhard. «Inflasjon». Store norske leksikon 2019: [inflasjon – Store norske leksikon \(snl.no\)](#). Hentet 28.05.21.

Storeide, Anette, Kjetil Braut Simonsen & Sten Lundbo. «Auschwitz». Store norske leksikon 2020: [Auschwitz – Store norske leksikon \(snl.no\)](#). Hentet 28.05.21.

Sørhøy, Marit Smith & Trine Merethe Paulsen. «Hygiene og helse». NDLA 2020: [Helse- og oppvekstfag Vg1 - Hygiene og helse - NDLA](#). Hentet 28.05.21.

Ursin, Lars. «Dødshjelp». Store medisinske leksikon 2020: [dødshjelp – Store medisinske leksikon \(snl.no\)](#). Hentet 28.05.21.

BILDER:

BUNDESARCHIV:

Bild 183-S33882 / CC BY-SA 3.0 DE	Hitler, Adolf
Bild 183-1989-0821-502 / CC-BY-SA 3.0	Goebbels, Joseph
Bild 183-R99621 / CC-BY-SA 3.0	Himmler, Heinrich
Bild 183-H13374 / Unknown / CC-BY-SA 3.0	Bouhler, Philipp

UNITED STATES HOLOCAUST MEMORIAL MUSEUM:

Photograph #06231	Karl Brandt
Photograph #34753	Josef Mengele

ØVRIGE BILDEKILDER:

- Fritz Albregts:
Ryan & Schuchman. *Deaf People in Hitler's Europe*. Washington: Galludet University Press 2002: 80.
- Rudolf Höß:
Polska Agencja Prasowa (PAP) 1947: <http://www.carnialibera1944.it/documenti/hoss.ht>
- Herta Oberheuser:

Date: Nov 5, 1946 - Aug 20, 1947 Locale: Nuremberg, [Bavaria] Germany Credit: USHMM, courtesy of Hedwig Wachenheimer Epstein Copyright: USHMM Portrait of Herta Oberheuser as a defendant in the Medical Case Trial at Nuremberg. [Photograph #07321]

- Adolf Eichmann:
The photograph was taken in 1941, according to Bettina Stangneth (an Eichmann expert); 1942, according to Yad Vashem; or 1943, according to the United States Holocaust Memorial Museum. Immediate source Blic.rs. Also Yad Vashem and United States Holocaust Memorial Museum. The latter credits DIZ Muenchen GMBH, Sueddeutscher Verlag Bilderdienst. Image ID: 00126367

MEDVIRKENDE

Nettstedet og oppgaveheftet har utgangspunkt i teaterforestillingen fra 2018 *Gråtende hender* av Teater Manu og Bentein Baardson, og filmversjonen av teateroppsetningen av NRK og Nordic Stories, med Stein Roger Bull.

Manus og oppgaver: Ragnhild Sveli

Tegnspråklig formidler: Trude Lillegjære & Unni Helland

Øversettelse fra norsk til norsk tegnspråk: Trude Lillegjære

Språkkonsulenter: Agate Drivvold, Unni Helland, Aud-Karin Stangvik & Beata Slowikowska

Grafisk design: Gudrun Haave

Webutvikling: Henning Andersen Ervik

Postproduksjon video og lyd: Petter Schanke Olsen

Norsk tale: Lisa Ødemotland

Teksting: Idunn Vindspoll Arnesen

Prosjektleder: Ragnhild Sveli

